

VIDENSKABSTEORI - OG PSYKOANALYSE?

Vibeke Boolsen

Artiklen rummer en diskussion af to positioner m.h.t. teoridannelse; en, der udgår fra at det er muligt at bestemme 'det videnskabelige' ved 'videnskaber', og en, der viser at dette kun lader sig gøre på bestemte betingelser, der ikke har nogen relation til spørgsmålet om teoretiske diskursers indhold eller holdbarhed. Desuden diskuteres de to positioners forskellige tilgange til psykoanalyse, herunder implikationerne for begrebet Det Ubevidste.

I løbet af den næsten hundredårige debat, der har været om psykoanalyse og dens status, har der udkrystalliseret sig to hovedpositioner i forhold til videnskabsteori (i det følgende benævnt videnskabsfilosofi): den ene er at psykoanalyse er videnskabelig (eller ikke), fordi den svarer til (eller ikke) de krav som videnskabsfilosofier stiller til videnskabelig virksomhed. Denne position er den hyppigste i det hele taget, ikke blot i forbindelse med psykoanalyse; som eksplicitte eksponenter for den kan nævnes Sigmund Freud, Ernest Jones, Alfred Adler, C.G. Jung, Louis Althusser, Bruno Bettelheim, Th.W. Adorno og Paul Hirst. Heroverfor står den anden position, der, modsat, hævder at teoretisk virksomhed og holdbarhed ikke kan have noget at gøre med videnskabsfilosofiske krav og anerkendelse; det er rent teoriinterne anliggender, hvorunder der arbejdes med forskellige teoretiske antagelser, begreber og beviser. Denne position er så sjælden at den nærmest er ukendt; den har dog en række im- og eksplicitte eksponenter, også i forbindelse med psykoanalytisk teori, såsom Sigmund Freud og Th.W. Adorno. I anden forbindelse er Louis Althusser og Paul Hirst eksplicitte eksponenter. Om problemet med Freud i begge positioner, se senere.

Allerede af dette vil det fremgå at det er mere præcist at omtale de to kontrasterende og gensidigt udelukkende konceptioner som positioner fremfor eksempelvis 'skoler'; der er ikke tale om tilhængere af en bestemt mestertænk, hvis samlede værker holdes stort set sakrosankte. Derimod er der tale om at forholde sig forskelligt i forhold til et bestemt spørgsmål, nemlig om forholdet mellem videnskabsfilosofi og teoridannelse er således at videnskabsfilosofi kan afgøre om teorierne er holdbare og gyldige, altså om der foreligger et determinationsforhold eller ej. Spørgsmålet er ikke om videnskabsfilosofi foretager denne bestemmelse eller ej, for det gør den; derimod drejer det sig om betingelserne for at den gør det. Derfor er artiklen også en kritik af videnskabsfilosofi som sådan.

Stillet op kontrasterende er det nemt at indse at de to positioner er uforenelige og uforsonlige. Det er udelukket at de begge kan være rigtige samtidig; enten er den ene rigtig, eller også er den anden. Først derefter bliver det relevant at eksempelvis – som B. Bettelheim drøfter i 'Freud and Man's Soul' – vælge videnskabsfilosofi. Det følgende er derfor ikke et advokatur for en videnskabsfilosofi, der ville passe specielt godt til psykoanalyse – det er en diskussion af hvorfor en dialog mellem den første, i det følgende benævnt position 1, og den anden, i det følgende kaldet position 2 er umulig. Da de er gensidigt udelukkende, er der følgelig ingen fælles grund at mødes på. Kritiske diskussioner og hovedkulds konfrontationer er dér, hvor de støder sammen. Bagefter er der ingen vinder: den ene position slår ikke den anden ud på 'teknisk knock-out' så den trækker sig. Tværtimod – de findes side om side, også hos samme forfatter, som nævnt også hos Freud. Og mens debatten har raset om psykoanalyses status, har de direkte position 1-indlæg totalt overskygget position 2.

Hvad kan de to positioner tilbyde? Den første har sin enorme gennemslagskraft, sin hyppighed, sin udbredthed og sin popularitet, og det er umuligt at undervurdere, ikke alene i forhold til psykoanalyse. Se f.eks. i Stephen Jay Gould 'Wonderful Life' kap. 5 hvorledes Jays kurser vurderes og graderes på Harvard University, efter en skala med 'hårde' (A) og 'bløde' (B) videnskaber, der er mere eller mindre 'exakte'. Gould oplyser at det kursus, han underviser på i 'Videnskabshistorie' er klassificeret som B-16, hvor 1 er det højeste. Gould holder sig selv i denne passage indenfor position 1, men præsenterer to versioner af den, som han karakteriserer som hhv. »hård« og »blød«. Position 2 må selvsagt have andet og mere at byde på end at være det modsatte af position 1, men det er ikke at koncipere som et 'positivt alternativ' til den. For deres problemer er fuldstændig forskellige, og deres indhold derfor ikke på nogen måde spejlvendte modsætninger.

Position 1 drejer sig om videnskabsfilosofiske bestemmelser af, hvad der er videnskabeligt. Videnskabsfilosofi er den gren af filosofi, der undersøger »det videnskabelige« ved »videnskab(er)«. Dette skal ikke forstås sådan at der kun er tale om en arbejdsdeling mellem filosoffer og videnskabsmænd, hvor de sidste får bedømt deres arbejde af de første, derimod er det at koncipere således at når det bestemmes hvad »det videnskabelige« er, så foregår det i en filosofisk, og hverken faglig eller teoretisk, diskussion. Når der filosofisk arbejdes med dette problem, og dets relaterede problemstillinger, så er det videnskabsfilosofisk arbejde – hvad ikke er den eneste måde at arbejde filosofisk på – og når der arbejdes med teoretiske, faglige eller tekniske problemer, så kan der enten arbejdes filosofisk med dem eller ikke. Dette kan undersøges fra gang til gang, og det er ret besværligt, foruden at det forudsætter et vist kendskab til filosofi. At det forholder sig sådan, er en nyhed for de fleste: vi er jo ikke trænet i at skelne mellem filosofiske og ikke-filosofiske antagelser, distinktioner, begrundelser og argumenter. For at lette tilvænningen til denne »nye« nyhed er der da også

her brugt den engelske, og ikke den tyske betegnelse: videnskabsfilosofi, og ikke videnskabsteori.

Ovennævnte kritik af position 1 er resultat af eksplicitte position 2-arbejder. Der har, som nævnt, ikke været mange sådanne i forbindelse med psykoanalyse. Derimod markerede de sig ganske kraftigt i anden forbindelse, nemlig i diskussionerne om Marx's og marxismens videnskabelighed i de forgangne årtier, indtil dette spørgsmål gled ud igen. I 1960'erne og de følgende 10-15 år var det (også) Althusser's skrifter, der fik debatten til at blomstre op: Var der noget teoretisk, eller videnskabeligt, i Marx, og i så fald hvad? Det førte ret hurtigt debatten hen på videnskabsfilosofi, hvilke videnskabsfilosofier stod der hos Marx, og hvilke svarede til Marx's videnskab? Her var pointen allerede klar fra Althusser, og som almen pointe: Der står videnskabsfilosofi, og andet, der ikke er teoretisk, hos Marx – men det har ingen bestemmende sammenhæng med Marx's teoretiske arbejde. For videnskabsfilosofi i det hele taget er et forsøg på at bestemme og foreskrive teori-eksternt om teori-interne forhold – og det lader sig ikke holdbart gøre i forhold til nogen som helst teori-dannelse. Denne pointe stod både i 'Pour Marx', i 'Lire le Capital', og var ligeledes bærende i 'Philosophie spontanée des savantes'.

Selv om Althusser's pointe ikke var ny, er den dog værd at overveje; for hvis det ikke kan lade sig gøre holdbart at bestemme teoretisk holdbarhed og bevisførelse videnskabsfilosofisk fordi det ikke kan lade sig gøre, og derfor ikke i forhold til marxistisk teori, så kan det heller ikke lade sig gøre i forhold til psykoanalytisk teori. Det kan derfor være at psykoanalytisk teori findes, men at den ikke kan lade sig genkende ud fra position 1.

Althusser's arbejder blev også genstand for ophedede diskussioner i England (se Ted Benton 'The Rise and Fall of Structural Marxism: Althusser and his Influence'), som har en stærk videnskabsfilosofisk tradition. Debattens intensitet blev ikke just formindsket af at et par af de, der havde arbejdet med de problemer, som Althusser havde genoplivet, nu lavede en intern kritik af Althusser, hvori det blev demonstreret at de fejl, som han havde påvist var fejl, også var at finde i Althusser's skrifter. Barry Hindess og Paul Hirst viste bl.a. at hvis videnskabsfilosofi var forsøg på at bestemme teori-eksternt om teori-interne forhold, så var alternativet ikke, som foreslået af Althusser, en videnskabsfilosofi, der var teori-intern, for det ville modsige dels at teorier var forskellige, dels at det ville nødvendigvis forudsætte at de havde ét til fælles: 'det videnskabelige', og så ville kritikken være omsonst.

Da denne kritik af Althusser ikke var en eksternt kritik, og heller ikke ensbetydende med en total forkastelse, virkede den stærkt forvirrende i de akademiske diskussioner. Således blev Hindess og Hirst både bebrejdet at de ikke var 'rigtige' Althusserianere og medlemmer af Althusser-skolen – for i en sådan skole forventes man åbenbart ikke at kritisere hvad lærere siger – og på den anden side at de var mere 'Althusserianske' end Althusser. Bedre blev det ikke da deres arbejde med Marx's teori nødvendigvis gjorde

revisioner på visse punkter af den – nu blev deres arbejde afvist som upålideligt. Sådan må det se ud, hvis der var tale om at skifte mening, men her var der ikke tale om mening, derimod om konsekvens: hvis forudsætninger, der ellers tages for givet, viser sig at være uholdbare, så kan forudsætningerne forlades, og revision finde sted. Og det er muligt at være konsekvent.

Her skal positionerne 1 og 2 kontrasteres på tre niveauer: alment, i forhold til psykoanalyse og kort i forbindelse med begrebet Det Ubevidste.

Jeg vil indlede den almene kritik ved at tage udgangspunkt i en passage hos John B. Thompson 'Studies in the Theory of Ideology' pp. 96-97, hvor det hedder: 'Hirst's critique of Althusser's account of ideology is part of a more general attack on the possibility of 'epistemology'. As is evidenced by his retention of the notion of representation and his conception of Marxism as a science, Althusser is an 'epistemologist' who implicitly accepts the subject/object structure of knowledge. Althusser, in Hirst's eyes, has not remained true to his words... The cure for this unfortunate relapse is to dispense with epistemology once and for all... Every epistemology, according to Hindess and Hirst, conceives of knowledge in terms of a relation between a realm of discourse and a realm of objects, where this relation is construed, in one way or another, in terms of 'correspondence' or 'representation'. Every epistemology must assume that there is a privileged level and form of discourse which provides a yardstick against which all claims to knowledge can be assessed... But the assumption of a privileged level and form of discourse merely betrays, in the view of Hindess and Hirst, that every epistemology is arbitrary and dogmatic, 'since there can be no demonstration that such-and-such forms of discourse are indeed privileged except by means of forms of discourse that are themselves held to be privileged'. From such observations the authors infer that epistemology must be discarded and, along with it, the idea of knowledge as a representation, more or less adequate, of some independently existing reality. What we are offered instead is a vision of multiple 'theoretical discourses', in each of which numerous 'objects of discourse' are specified: neither within nor between these theoretical discourses is there any privileged level of discourse, so that the only way in which a theoretical discourse can be assessed is in terms of its own consistency.'

Dette er en meget redelig gengivelse af den almene position 2's indhold, bortset fra at det fremgår af Hindess' og Hirst's diskussioner hvor 'the privileged level and form of discourse which provides yardsticks' befinder sig: i filosofi. Hvis, altså, der er et sådan privilegeret niveau, findes det i filosofi – og filosofi kan ikke holdbart bestemme, hvad teoretiske forhold er. Bemærk, at der foreskrives i citatet hvorledes resultaterne er opnået, nemlig ved den fremgangsmåde, der kaldes induktion. Samtidig fremgår det forhåbentligt af citatet at karakteristikken af position 1 ikke er helt forfejlet; det kommer tydeligt til udtryk hos Thompson at det er et problem hvis det ikke er muligt på forhånd at kunne garantere at der er noget viden-

skabeligt ved en bestemt diskurs, et 'meta-plan', hvor det kan afgøres. Og en yderligere pointe, der kan udlæses af citatet, er at kritikken ikke alene retter sig mod epistemologi, men også mod ontologi: antagelser om den uafhængigt eksisterende virkeligheds beskaffenhed.

Hvad bringer os frem til, hvordan videnskabsfilosofi arbejder. Den starter med på forhånd at antage at der er videnskab, og dernæst forsøger den at fastlægge, hvad 'det videnskabelige' ved den består af. Yndlingene i filsofihistorien har været matematik og fysik – derfor er vi nu alle sikre på at matematik og fysik er videnskaber; der er nu engang noget videnskabeligt over dem, selvom de færreste har mere end et sporadisk kendskab til hvad de arbejder med, og hvordan. Derfor greb en version af videnskabsfilosofi med kyshånd da det blev muligt at opbygge matematiske modeller af visse dele af fysiske teorier: når fysik, som gengav den fysiske virkelighed, kunne bygges i – matematiske – modeller, så kunne resten af virkeligheden også. Da matematik er logisk (hvoraf det sluttedes, modsætningsvist, at al logik er matematisk), så blev programmet for videnskaberne at de skulle bygge logiske modeller af virkeligheden, for så blev de først videnskabelige. For at gendrive denne konstruktion, kræves der blot at gendrive at matematik er logisk, og at fysik er videnskabelig; en opgave som den såkaldte 'positivisme-kritik' i 1960'erne og 1970'erne ikke fandt var særlig overkommelig. I stedet slog den sig på en defensiv form af alternative videnskabsfilosofier.

Ikke nok med at det kan antages at der er nogle videnskaber; det kan også foreskrives for dem, hvad de skal arbejde med. Historie skal således arbejde med fortiden, og psykologi med bevidsthed eller det epistemologiske subjekt. Når man nu har genstanden for en videnskab, kan man også foreskrive hvordan der skal arbejdes med den for at få videnskabelig viden om den: enten kan disse regler afledes fra epistemologi, eller også fra ontologi. Denne del er metodologi, og den indtager en helt central placering i position 1. Som eksempel på en typisk position 1-tilgang kan nævnes Lars Andersens artikel i herværende tidsskrift ('Psyke & Logos', 1987/8, pp. 352-74). Her er et af problemerne, hvorvidt Det Ubevidste eksisterer i den uafhængige virkelighed. For hvis dets beskaffenhed er kendt, er det muligt at udlede hvilken metodologi, der skal bruges for at kunne lave en videnskab om det. Hvis det ikke eksisterer – og det er et af de uafklarede problemer i artiklen – så må konsekvensen formodes at være at der ikke kan laves nogen videnskab om 'Det Ubevidste', kun tankespind, for så kan videnskaben ikke afprøves korrekt. Heroverfor står Athussers trøstende ord om at det er umuligt at vide noget om noget, som ikke-er.

Metodologi er, med andre ord, det, der sikrer at videnskaber får tilført 'det videnskabelige'. Hvis psykoanalyse skal være en videnskab, skal den derfor, foruden sin egen genstand, også have sin egen metode. Frank J. Sulloway gengiver, i 'Freud – Biologist of the Mind', en meget udbredt antagelse (p. 11): 'At a practical and clinical level, psychoanalysis is an ORIGINAL METHOD of psychological investigation. Briefly, this method attempts to elucidate repressed and therefore unconscious mental impulses

in a patient. Most commonly, this end is achieved by requiring the patient to lie on a couch and to report – without fail – everything that comes to mind. The analyst then interprets these reports, and other relevant psychoanalytical material (e.g., symptoms, dreams, slips of the tongue, etc.) according to psychoanalytic theory. If properly done – such material should provide an insight into the ultimate nature of the patient's repressions... Optimally the psychoanalytic method, by also revealing TO THE PATIENT his own repressions, then becomes a method of therapy as well.' Den psykoanalytiske teori, der her omtales, er resultater af denne metode, navnlig de frie indfald. Dette gælder for alle dele af teorien, hvorfor C.R. Badcock da også i sin 'Psychoanalysis and Culture' karakteriserer Freuds (1912-13) 'Totem und Tabu' som 'det første forsøg på at lægge hele menneskeheden op på briksen'.

Her ser vi et eksempel på det, som Thompson-citatet gengiver som epistemologi: Der er et epistemologisk subjekt, som her ultimativt består af to personer, og adskilt fra det befinder sig det epistemologiske objekt, materialet, det, der skal genereres viden om. Foruden adskillelsesdistinktionen er der en indbygget korrespondensrelation: psykoanalytisk teori svarer til materialet, der er frembragt gennem metoden. Det er dette, der har fået mig til at udlede at i de gængse fremstillinger af psykoanalyse er der indeholdt et bestemt forhold mellem psykoanalytisk teori og psykoanalytisk terapi, nemlig at psykoanalytisk terapi bestemmer indholdet, og dermed foreskriver begreber, antagelser, problemer, og leverer målestok, for psykoanalytisk teori. Som det fremgår heraf, kan jeg ikke se at noget sådan ville være muligt uden støtte fra en eller anden variant af epistemologi.

En variant af samme slags problemstilling har jeg hentet i Marie Jahodas 'Freud and the Dilemmas of Psychology'. Jahoda forsøger en komparation mellem psykologi og psykoanalyse, hvor hun nærmer sig den sidste fra den første. I konklusionen griber hun fat i et enkelt ord som hun finder i Standard Editions oversættelse af Freuds (1915c) 'Triebe und Triebchicksale' nemlig SE 14, p 121: 'point of view', hvormed er oversat det tyske ord Seite. Da 'point of view' på engelsk er flertydigt, eksempelvis de 217 steder, hvor det optræder i Standard Edition, vælger Jahoda til sit formål betydningen: synspunkt. Derfor kan hun karakterisere psykoanalyse som et, blandt mange, synspunkter på hvad psykologi drejer sig om. Det, som psykologi drejer sig om, skulle altså være det samme. Hvad Jahoda ikke er opmærksom på, er den indslæbte distinktion mellem synspunkterne på den ene side, og det, som de er synspunkter på, på den anden. Fordi der er indsat denne distinktion, genererer den et sæt af problemer. Hvis Jahoda skal påvise holdbarheden af sin konklusion, er det nemlig nødvendigt at antage at der er to slags synspunkter: de, der er bestemt af relationen til det, som psykologi drejer sig om, og de, der er bestemt af andre synspunkter. Desuden involverer antagelsen om at psykologi drejer sig om det samme en yderligere formodning, nemlig den at det, der gør at psykologi drejer sig om det samme er noget, der ligger udenfor genstandsbestemmelsen, og som ikke

er synspunkter eller bestemt af relationer til dem, altså noget uafhængig præformeret noget, der kommer i forbindelse med psykologis samme genstand udefra. Hvordan ville det være muligt at påvise holdbarheden af Jahodas konklusion når flertydigheden er så stor og bestemmelsesmulighederne så talrige? Alternativet kunne være at hævde at Jahodas synspunkt er holdbart, fordi der findes flere slags psykologi, og psykologi er grundlæggende om det samme. Men det er indholdstomt, fordi det er tautologisk.

Position 1 udmærker sig altså ved at være et problemkatalog, der i kraft af sin grundlæggende problemstilling genererer en lang række af andre problemstillinger, som den søger at udarbejde forskellige løsninger på. Det er umuligt for position 2 at afvise disse problemstillinger som pseudo-problemer og lignende. Selvfølgelig er disse problemer problemer, men af en ganske bestemt karakter: de er ikke teoretiske, de er filosofiske, ekstra-teoretiske. Eksempelvis er position 1-problemet om mulighederne for at bevise eksistensen af Det Ubevidste ikke et pseudo-problem, men et uløseligt problem ud fra sine egne præmisses, nemlig ontologi.

De problemer, som Jahoda-eksemplet illustrerer, har samme karakter, ligegyldigt om distinktionen hedder Tænken – Væren, teori – empiri, teori – praksis, ånd – materie, subjekt – objekt, basis – overbygning, eller hvad det nu kan være. Position 2 indfører ikke denne distinktion, og derfor er der visse problemer, som den ikke kan behandle. Et af dem er spørgsmålet om anvendelse af teori. For at dette spørgsmål kan behandles, er det nødvendigt at antage distinktionen mellem teori på den ene side, og det, som den anvendes på, på den anden. For at anvendelse kan komme i stand, er det nødvendigt at det en teori anvendes på, svarer til teorien på en eller anden måde. Hvis det skal være muligt, er det nødvendigt at sondre mellem det, der ligger uden for teorien og som teorien kan anvendes på, og en del, som teorien ikke kan anvendes på. Hertil behøves distinktionskriterier, som kan hentes ind alle mulige steder fra, dog ikke bestemt af teorien. Lignende problemer kommer ved kravet om at teoris holdbarhed afprøves på empiri, eller virkelighed, eller andet ekstra-teoretisk. Sådanne forskrifter er metodologiske. I forbindelse med psykoanalyse er det blevet hævdet at terapien er anvendt teori, at terapi er basis og teorien overbygning, og at hvis man videnskabeligt afprøver teorien på virkeligheden, så passer den enten til den, eller ikke. Det er kun muligt at hævde noget sådan inden for position 1, ikke position 2.

En anden problemstilling, der heller ikke kan behandles indenfor position 2, er spørgsmål om videnskabs opståen og formål. Som det fremgår af Thompson-citatet, findes der ifølge position 2 teoretiske diskurser, efterfølgende konstateres det at der findes filosofiske ditto. Derudover findes der de, der hverken er teoretiske eller filosofiske: vi kan kalde dem ideologiske. Det er ikke muligt at koncipere indenfor position 2 at der skulle være nogen bestemt forbindelse mellem dem. Derimod ville det være muligt indenfor position 1 at rangordne dem hierarkisk, således at teori var 'bedre' end filosofi, der var 'bedre' end ideologi. De er ganske vist diskurser alle sam-

men, men de er forskellige former af det samme. Dertil kommer muligheden for at distingvere mellem 'det diskursive' på den ene side, og 'det ikke-diskursive' på den anden. Det er muligt at koncipere relationen mellem sidstnævnte distinktion således at enten bestemmer det sidstnævnte det første, eller det førstnævnte det sidste, og derfor er det enten sådan at 'videnskab' er 'den bedste' gengivelse af 'det ikke-diskursive', eller at 'videnskab' er det, der er mest bestemt af det. 'Videnskab' opstår derfor enten fra 'det ikke-diskursive' med det formål at vide noget om det, eller fra diskurs-siden, med samme formål. Hvis formålet med diskurser er at de skal blive 'videnskabelige' fordi det er 'bedst' så må formålet være til stede allerede i diskurs, hvor filosofiske og ideologiske diskurser blot ikke har realiseret det. Problemet ligger i at påvise dette, for det er ud fra diskurs selv at kriterierne for adskillelse i hierarkiet skal hentes. Derfor hjælper det heller ikke hvis enten 'det ikke-diskursive' eller filosofi eller ideologi udnævnes til årsag til videnskaber, for 'årsag' er blot det samme som: 'det, der ikke har realiseret diskursers formål'. En sådan konstruktion er teleologisk, kausalitet er en variant af teleologi, og en sådan vil altid være indholdstom og ubestemmelig. For yderligere uddybning af dette, se B. Hindess: »Humanism and Teleology in the Social Sciences.«

Ud fra Sulloway-citatet er det tydeligt at psykoanalytisk teori bliver tilskrevet et formål: før terapien går i gang, 'har' analytikeren psykoanalytisk teori og analysanten har det skidt, under terapien 'får' analysanten også teorien (og giver materialet til den), efter 'har' analysanten også psykoanalytisk teori og har det godt. Psykoanalytisk teori har altså det formål at menneskeheden skal få det bedre gennem 'psykoanalytisk videnskab'. Det kan ikke antages, uden at det antages at 'videnskab' er et gode, og derfor at der er et sted hvor det er muligt at skelne mellem hvad der er goder og onder for menneskeheden. Dette sted er moralfilosofi, og det findes, blot ikke i position 2.

Det er ubestrideligt for position 2 at eksempelvis psykoanalytisk teori er noget, der er oparbejdet og udarbejdet, men det er umuligt herfra at sige noget alment om hvordan teorier opstår. I tilfældet psykoanalyse er det sket fordi det var muligt at oparbejde den, og fordi det viste sig muligt at koncipere psykoanalytiske problemer teoretisk. Således blev begrebet ubevidst introduceret som en teoretisk nødvendighed for at kunne redegøre konsistent for eksempelvis hukommelse – hvis det, der huskes, er tænkeprocesser, der har bevidst kvalitet, er det mere plausibelt at antage at det, indtil det huskes, også er tænkeprocesser, blot uden denne kvalitet, fremfor at det skulle være noget andet, eksempelvis somatiske processer i hjernen. Dette fremgår af psykoanalytisk teoris historie – som endnu ikke er skrevet. En sådan teori-historie ville kunne gøre rede for teoretisk nødvendighed for teoretiske begrebers og antagelsers indføring og revision indenfor psykoanalytisk teori. Den ville ikke kunne arbejde ud fra eksempelvis en antagelse om at bestemte begreber, som eksempelvis Det Ubevidste, var forudbestemt til at indgå i psykoanalytisk teoretisk diskurs. En sådan frem-

stilling ville derfor ikke være en idé-historisk fremstilling som eksempelvis Henri Ellenbergers 'The Discovery of the Unconscious. The History and Evolution of Dynamic Psychiatry', der ikke beskæftiger sig med de eksplicit psykoanalytisk-teoretiske sammenhænge, hvori begrebet indgår, men tværtimod viser at der ikke er noget specielt psykoanalytisk ved det. Da idé-historie er en filosofisk disciplin – og dermed hjemmehørende under position 1 – er dette resultat ikke særlig mærkeligt, det er ej heller idé-historiske fremstillinger, der viser det modsatte, for heri indgår ikke teoretisk nødvendighed som forestilling; ingredienserne i idehistoriske fremstillinger ville være enten at begreber blev lavet, båret af 'nødvendighed for at blive videnskabelig', og understøttet med metodologisk argumentation, eller også fremstilles begreberne, eksempelvis Det Ubevidste, løsrevet, abstrakt, så det ville være umuligt at udgrunde hvori forskellene mellem begreber, eksempelvis Det Ubevidste, kunne bestå, da de forskellige sammenhænge ikke ville optræde, og slet ikke som nødvendigheder.

Da epistemologi afvises af position 2, med begrundelsen at den kun ville være mulig ved at antage at der findes på forhånd privilegerede diskurser, falder også andre position 1-tilgange til psykoanalytisk teori, der involverer dette. Hvis psykoanalytisk er en egenskab ved bestemte diskurser og ikke ved eksempelvis bestemte mennesker, så er psykoanalyse ikke en egenskab ved f.eks. Freud. Derfor siger eksempelvis Ernest Jones' biografi om Freud ikke nødvendigvis noget om psykoanalytisk teori, og konklusionen gør det slet ikke: at Freud var et geni. (G.W. 16, p. 168): »Das Genie ist bekanntlich unbegreiflich und unverantwortlich, und darum soll man es nicht eher zur Erklärung anrufen, als bis jede andere Lösung versagt hat«. Ligeledes kan videnskabssociologiske tilgange heller ikke finde en plads indenfor position 2, for her forudsættes det at videnskab – eksempelvis psykoanalyse – er en egenskab ved flere mennesker, videnskabsmænd – eksempelvis psykoanalytikere. Derfor forudsættes det at psykoanalytisk teori er det, som psykoanalytikere beskæftiger sig med. En variant af denne tilgang er forhåndsantagelsen om at psykoanalytisk teori må have udviklet sig siden Freud skrev om den, for der er skrevet meget om psykoanalyse siden Freud.

I forbindelse med Freud – læsninger bliver position 1 og position 2 derfor nødt til at interessere sig for og at vægte forskelligt. Hvad stiller man op med en passage som G.W. 17, p. 143: 'Die Psychologie ist auch eine Naturwissenschaft. Was sollte sie denn sonst sein?' Position 2 kan ikke umiddelbart indse at den passage skulle være særligt relevant; der foreskrives her for noget ubekendt – psykologi – at den skal være noget ubestemt – naturvidenskab. Det lyder som en forskrift hentet fra en bestemt videnskabsfilosofisk konception, nærmest som Kant, der jo hævdede at 'natur' var det eneste, det var muligt at lave 'videnskab' om, fordi det var sanseligt. Position 1, derimod, er nødt til at lade sådanne passager være tungtvejende: Hvis psykologi skal være naturvidenskab, så skal den være ligesom naturvidenskab, der er sådan-og-sådan. Enten kan den være det, eller også kan den ikke. Bruno Bettelheim, i 'Freud and Man's Soul', argumenterer for at det ikke

er muligt, fordi psykologi, og dermed psykoanalyse, handler om 'sjæl' og det er ikke 'natur'. Sulloway, i nævnte værk, konkluderer at det prøver Freud at gøre den til ved at gøre psykoanalyse til 'biologi', og dermed til 'natur' – og det er ikke muligt, fordi det er en psykologi, og psykologi handler om 'sjæl' og det er ikke 'natur'. Hvordan disse argumenter er mulige uden på forhånd at antage dels hvad 'natur' er, dels at foreskrive for 'videnskaber' hvad de skal arbejde med – 'naturvidenskaber er videnskaber om natur' – lader sig ikke begrunde.

Spørgsmålet er nu, konkluderende, hvordan position 2 kan antage at der er psykoanalytisk teori. Svaret er at det kan den ikke på forhånd, den kan ikke give en eneste af de garantier, som position 1 kan. Omvendt forholder det sig således at hvis der er psykoanalytisk teori, så er den ikke 'videnskabelig': den lever ganske enkelt ikke op til de krav, der stilles til at blive videnskabelig. Om der er psykoanalytisk teori eller ikke, kan derfor ikke på forhånd antages. Men hvis den er det, er den det ikke ud fra eksempelvis noget forhåndsantaget, abstrakt, teoribegreb; snarere bevises det ved karakteren af de problemer, den så arbejder med, og de bestemte begreber, der indgår heri, og hvorledes de bestemmer hinanden.

For at illustrere dette, så lad os holde os indenfor psykoanalyse og gribe tilbage til forholdet mellem psykoanalytisk terapi og teori. Psykoanalytisk terapi har et formål, at kurere (hvad der så ligger i det). Hertil er udviklet en række teknikker: associationsteknik, eksempelvis, og vink om hvorledes drømmetydning og overføring håndteres, der er en række forskrifter, der skal opfyldes – f.eks. fuld tavshedspligt og frivillighed til at afbryde behandlingen – af etisk og anden praktisk karakter (hvornår befalingen skal falde, hvor stor den skal være), osv. Hvis psykoanalytisk teori skulle være overbygningen på terapi, så skulle den være begrænset af terapi og være grundelsen for at terapi virker.

Ud fra de gængse fremstillinger af forholdet teori-terapi, skulle teoriens gennembrud være da associations-teknikken, de fri indfald, holdt sit indtog (se Sulloway-citatet), og hypnose-teknik blev forladt, altså omkring 1890'erne. Men allerede i 1880'erne blev der taget hul på et teoretisk problemkompleks: Hvad tænkes der med? Almindeligvis er psykologi omsluttet af et 'sjæl-legeme'-problem. Der findes tre mulige løsninger på det: enten er sjæl og legeme totalt adskilt, eller også bestemmer 'det legemlige' 'det sjælelige' (og derfor kan det sidste ultimativt reduceres til det første), eller også bestemmer 'det sjælelige' 'det legemlige'. I forbindelse med psykiske processer herskede – dengang som nu – antagelsen at disse var at lokalisere i en bestemt del af nervesystemet: Hjernen. Hjernen formodedes at indeholde bestemte centre for forskellige organiske funktioner, der implicerede tænkning, således havde man lokaliseret et »talecenter«, som måtte antages at være beskadiget ved afasi. Der var bare det ved lokalisering at det hvilede på modsætningsfulde præmisser. Dermed var der åbnet mulighed for at revidere antagelsen. Hvis tænkeprocesser ikke er hjerneprocesser, hvad er de så? Er de så stadig organiske processer, eksempelvis?

Problemets teoretiske løsning var kun mulig ved indførelse af to nye begreber: drifts-begrebet, og begrebet om det psykiske apparat, som jeg har gjort udførligt rede for andetsteds (Boolsen, 1984; 1985; 1993). Hermed var der præsenteret teoretiske løsninger på teoretiske problemer, der undgik de filosofiske dogmer og reduktionisme-tendenser.

Den slags problemer og løsninger er imidlertid uden bestemmende betydning for psykoanalytisk terapi. Dermed ikke være sagt at arbejdet med teorien ikke involverede teknikker, læsning eksempelvis, og ræsonnements-træning. Position 2 afviser ikke at der indgår forskellige teknikker i forskellige slags arbejder, og at de giver forskellige problemer, ej heller at de skal læres. Den udskriger dem blot ikke til metodologi, sætter ikke som gyldighedskriterium at bestemte teknikker er involveret. Derfor er det ikke et centralt spørgsmål for denne position hvordan begreberne drift og det psykiske apparat er fremkommet, og intet krav om at de samme fremgangsmåder skal benyttes i terapi.

Problemerne i teori og i terapi er nok forskellige, og stiller forskellige krav; terapi i kraft af sit formål, teorien ud fra indre, teoretisk holdbarhed. Terapi fik sine teknikker revideret for at kunne opfylde sit formål, teorien kæmpede med modsigelsesfulde antagelser, der kun kunne finde en løsning ved en grundlæggende revision af de grundlæggende antagelser. Med andre ord: når der findes en distinktion mellem psykoanalytisk teori og psykoanalytisk terapi, er der for position 2 ingen grund til at antage at distinktionen ikke er nødvendig. I forhold til position 1 tager dette sig ud som en påstand, fordi position 1 er nødt til at følge op med et krav om at position 2 i forhold til psykoanalyse skal kunne godtgøre hvorledes psykoanalytisk teori ikke hverken gengiver eller svarer til hvad den ikke er, og ikke kan diskutere hvad psykoanalytisk teori er før det er bevist, ifølge position 1's egne kriterier, at den er, hvad den giver sig ud for at være.

Som konsekvens heraf er der ikke noget overraskende for position 2 i at der findes adskillige og adskilte begreber om 'Det Ubevidste'. I psykoanalytisk teori findes der et, der indgår i bestemte forbindelser; Det Ubevidste er et system i det psykiske apparat, og dette begreb forudsætter det psykoanalytiske begreb drift. Udtrykt på anden vis bestemmes begrebet Det Ubevidste af begrebet det psykiske apparat. Og positivt: Dersom begrebet Det Ubevidste er bestemt af relationen til begrebet det psykiske apparat, er der tale om psykoanalytisk teori. Dersom det ikke er tilfældet, er der ikke tale om psykoanalytisk teori. Det, der selekterer, er psykoanalytisk teori.

At psykoanalytisk teori skulle være i stand til at afgøre dette, lyder umiddelbart obskurt. Dog lader det til at være en nødvendig antagelse. Det fremgår klart af dramatis personae i Sulloway-citatet. Til stede er: to mennesker, en metodologi, noget materiale og en psykoanalytisk teori. Det er muligt – men, som vist, ikke i sin konsekvens holdbart – at antage at det er en eller flere mennesker, der vælger ud hvad det teoretiske materiale er. Det forudsætter imidlertid at teori er egenskab ved mennesker, og

antagelsen at teorier ikke kan selekterer, kun mennesker. Det kan ikke være metodologien, som konsekvens af påvisningen af dens uholdbarhed. Det ville være endnu mere mystisk hvis materiale af sig selv og på forhånd delte sig i to: i psykoanalytisk teoretisk materiale og noget, der var noget ganske andet. Tilbage står kun psykoanalytisk teori.

Deskriptivt ubevidst er psykoanalytisk teoretisk mulig at lokalisere i to systemer i det psykiske apparat: Det Ubevidste og Det Førbevidste. Da disse systemer er forskellige, kan det ikke afgøres på forhånd hvor en deskriptivt ubevidst tankeproces hører hjemme.

Hvis begrebet Det Ubevidste ikke er bestemt af relationen til begreberne drift og det psykiske apparat, er det bestemt af andre begreber. En variant heraf er at forsøge at lade det bestemme af begrebet bevidsthed. Der er to problemer forbundet hermed: det første er at begrebet bevidsthed er utroligt vagt og flertydigt. Det andet er at denne flertydige vaghed hænger sammen med at afgrænse begrebet bevidsthed fra ikke-bevidsthed. De to problemer optræder ofte i omvendt orden: først skal bevidsthed adskilles fra ikke-bevidsthed, dernæst skal Det Ubevidste adskilles både fra bevidsthed og fra ikke-bevidsthed. Alt afhængigt af hvilke kriterier disse distinktioner involverer, fremkommer der forskellige begreber om Det Ubevidste. Men ingen af dem involverer det teoretiske begreb om det psykiske apparat, og dermed er de fuldt forenelige med antagelsen om at tænkeprocesser er hjerneprocesser. Ligeledes udelukker sådanne løsninger ikke begreber som sjæl eller 'mind', jvf. titlen på Sulloway's bog. Der kan godt være tale om 'mind' selvom en del af den er 'Det Ubevidste'.

Psykoanalytisk teoretiske begreber er altså ifølge position 2 ikke mulige at oparbejde indenfor position 1. Fra position 2 er, i relation til psykoanalytisk teori, position 1 en form for omsvøb, der aldrig når til at beskæftige sig med psykoanalytisk teori fordi den er at betragte som et problemkatalog over andre problemer end de psykoanalytisk-teoretiske, og disse andre problemer kræver for position 1 deres løsninger før de psykoanalytisk-teoretiske, på deres egne betingelser. Hvad position 1 ikke kan, er imidlertid at gennemtænke holdbarheden af konsekvenserne af sine egne forudsætninger; den må nødvendigvis tage sine egne grundantagelser for givet – ellers ville scenen være en anden end position 1.

Position 2, derimod, er position 1-kritisk, i den betydning at det er her, hvor forudsætningerne af konsekvenserne af de for position 1 givne antagelser kan prøves efter. Der er i løbet af artiklen demonstreret et par gange, hvorledes position 2 kan arbejde. Fremstillingen af psykoanalytisk teoris grundbegreber i artiklen er derimod meget dogmatisk, da de teoretiske resultater i høj grad er forudsat givet. Da artiklens emne er forudsætninger og konsekvenser af de to positioner, må disse have en mere fremtrædende plads her end i sammenhænge, hvor det drejer sig om strengt teoretiske diskussioner. I kraft heraf adskiller denne artikel sig fra de øvrige om Det Ubevidste, selvom problemer for position 1-tilgange er skitseret til slut. En psykoanalytisk-teoretisk artikel ville selvsagt have ganske andet indhold.

Men ved at give plads for denne artikel har 'Psyke & Logos'-redaktionen åbnet for at position 2 er blevet givet en eksplicit mulighed for at markere sig. Som det sagdes indledningsvis har position 1 på det nærmeste totalt overskygget position 2, når det drejer sig om psykoanalytisk litteratur, som i øvrige sammenhæng. Da position 2 er så relativt ukendt, og slet ikke har noget til fælles med position 1, kan de, som nævnt, ikke mødes på nogen fælles grund. Derfor er det meget opmuntrende, når de kan mødes i samme tidsskrift.

LITTERATUR

- ALTHUSSER, L. & BALIBAR, E.: *Le Capital* vol. 1-2. (Paris, 1967).
 ALTHUSSER, L. & BALIBAR, E.: *Philosophie spontanée des savantes*. (Paris, 1974).
 ALTHUSSER, L. & BALIBAR, E.: *Pour Marx*. (Paris, 1965).
 BADCOCK, C.R.: *Psychoanalysis and Culture*. (London, 1980).
 BETTELHEIM, B.: *Freud and Man's Soul*. (New York, 1983).
 BOOLSEN, V.E.: *Cinderella's Sisters – Feminist Critique of Psychoanalysis*. (London, 1983).
 BOOLSEN, V.E.: *Psychoanalysis – A Theory. Part I: The Concept of Drive*. (København, 1985).
 BOOLSEN, V.E.: »Working With Freud's Texts«, upubl. (London, 1986).
 BOOLSEN, V.E.: »Natur-Kultur – og hvad deraf følger« i *Festskrift til Ingeborg Nixon*. (København, 1987).
 CUTLER, A. et al.: *Marx's »Capital« and Capitalism Today*, vol. 1-2. (London, 1977-78).
 ELLENBERGER, H.: *The Discovery of the Unconscious. The History and Evolution of Dynamic Psychiatry*. (New York, 1970).
 GOULD, S.J.: *Wonderful Life*. (Middlesex, 1989).
 HINDESS, B.: »Humanism and Teleology in the Social Sciences« i (B.Hindess (ed.)): *Sociological Theories of the Economy*. (London, 1978).
 HINDESS, B.: *Choice and Rationality in Social Theory*. (London, 1988).
 HINDESS, B. & HIRST, P.Q.: *Modes of Production and Social Formation; an Auto-Critique of »Pre-Capitalist Modes of Production«*. (London, 1977).
 HINDESS, B. & HIRST, P.Q.: *Parliamentary Democracy and Socialist Politics*. (London, 1983).
 HINDESS, B. & HIRST, P.Q.: *Philosophy and Methodology in the Social Sciences*. (London, 1977).
 HIRST, P.Q.: *Durkheim, Bernard and Epistemology*. (London, 1975).
 HIRST, P.Q.: *Law, Socialism and Democracy*. (London, 1986).
 HIRST, P.Q.: *Marxism and Historical Writing*. (London, 1985).
 HIRST, P.Q.: *On Law and Ideology*. (London, 1979).
 HIRST, P.Q. & WOOLLEY, P.: *Social Relations and Human Attributes*. (London, 1982).
 HIRST, P.Q. & WOOLLEY, P.: *Social Evolution and Sociological Categories*. (London, 1976).
 JAHODA, M.: *Freud and the Dilemmas of Psychology*. (London, 1977).
 JONES, E.: *Sigmund Freud. Life and Work*, vol. 1-3. (London, 1953-57).
 SAVAGE, S.P.: *The Theories of Talcot Parsons; the Social Relations of Action*. (London, 1981).
 SULLOWAY, F.J.: *Freud – Biologist of the Mind*. (Suffolk, 1980).